

УДК 347.994 : 314.336.6

Роль принципу рівності в процесі доказування у цивільних справах

О. О. Грабовська,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Досліджується зміст принципу рівності у цивільному судочинстві та його вплив на процес доказування у цивільних справах

Ключові слова: принцип рівності, процес доказування, процесуальні гарантії рівності

Грабовская О.А. Роль принципа равенства в процессе доказывания в гражданских делах

Исследуется содержание принципа равенства в гражданском судопроизводстве и его влияние на процесс доказывания по гражданским делам

Ключевые слова: принцип равенства, процесс доказывания, процессуальные гарантии равенства

Grabovskaya Oksana. Role principle of equality in civil cases

Research of the content of the principle of equality in civil proceedings and its impact on the process of proof in civil cases

Key words: the principle of equality, the process of proof, the procedural guarantees of equality

Розвиток сучасного цивільного процесуального законодавства України спрямований на посилення змагальних засад, що обумовлено характером цивільних процесуальних правовідносин. В результаті судової реформи Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) наповнено не лише декларативним положенням про те, що цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності (ч. 1 ст. 10 ЦПК України), а й складовими, які забезпечують змагальність. Серед таких складових процесуальна рівність.

У структурі забезпечувальних елементів змагального процесу процесуальна рівність (рівність сторін, рівноправ`я) посідає чи не найголовніше місце і розцінюється як стандарт процесуальної справедливості¹, як одна з цивільних процесуальних цінностей².

У країнах з традиційно змагальною моделлю цивільного процесу процесуальна рівність визнається як один з принципів, найголовніших аспектів справедливого судочинства. Зокрема, вимога процесуальної рівності передбачена частиною 1 Правил цивільного судочинства Англії, які прийняті в результаті проведення реформи процесуального права у 1998 р.³ Забезпечення рівності

¹ Штанкова Н.А. Применение обеспечительных мер и процессуальное равноправие сторон / Н.А. Штанкова // Тенденции развития гражданского процессуального права России: сб.науч. статей. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2008. – С. 470.

² Мишутина Э. И. Реализация гражданских процессуально - правовых ценностей в деятельности участников гражданского судопроизводства / Э.И. Мишутина // Арбитражный и гражданский процесс. – 2012. – № 3. – С.15.

³ Эндрюс Нил. Система гражданского процесса Англии: судеб. разбирательство, медиация и арбитраж / Эндрюс Н.; пер. с англ.; под ред. Р. М. Ходыкина; Кембриджский ун т. – М.: Инфотропик Медиа, 2012. – С. XIII, 10, 11.

змагальних можливостей, рівних можливостей сторін подавати докази й переконувати того, хто приймає рішення, - фундаментальна основа теорії змагальності у цивільному процесі США. За англо-американською традицією рівність у процесі доказування застосовується як у цивільних, так і кримінальних справах⁴.

Висновки про те, що рівність сторін – базовий принцип цивільного судочинства і визначає його сутність, з'являлися в різних джерелах в усі періоди розвитку цивільного права та цивільного процесу⁵. На початку ХХ ст. у перших відомих підручниках з цивільного процесу рівність сторін виділялася серед основних засад цивільного судочинства. Зокрема, Е.А. Нефедьєв писав: «Рівноправ'я сторін полягає у тому, що суд може постановити рішення чи ухвали, лише ґрунтуючись на заяві (висловлюванні) обох сторін»⁶. Серед основних засад участі у цивільному процесі сторін А.Х. Гольмстен також виділяв рівність, яку тлумачив так: «Усі особи, які з'являються до суду як позивачі чи відповідачі, повинні користуватися однаковими правами; жодних привілеїв тій чи іншій особі за станом, званням тощо не повинно бути надано; інтереси позивача та відповідача у процесі мають бути урівноважені»⁷. Е.В. Васьковський у своєму відомому підручнику зазначав: "...Кожній стороні повинні бути надані однакові процесуальні засоби боротьби та надана однакова можливість ними користуватися: позивачу не може бути дозволено те, що не дозволяється відповідачу, і навпаки..."⁸.

У чинному ЦПК України відсутня окрема стаття, яка б містила детальну регламентацію процесуальної рівності у спосіб, яким, зокрема, регламентована змагальність (ст. 10 ЦПК), диспозитивність (ст. 11 ЦПК) тощо. Відповідно до ч. 2 ст. 10 ЦПК України, яка має назву "Змагальність сторін", сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості. Рівність сторін у процесуальних правах та обов'язках закріплена також у ч. 1 ст. 31 ЦПК України "Процесуальні права та обов'язки сторін", яка процесуальну рівність розповсюджує не лише на загальні права, передбачені ст. 27 ЦПК, а й на диспозитивні (ч. ч. 2, 3 вказаної статті).

Таким чином, процесуальна рівність прив'язується законодавцем до фундаментальних прав, на яких базується цивільне судочинство, але оскільки предметом даного дослідження є вплив принципу процесуальної рівності саме на процес доказування у цивільних справах, зупинимося саме на даному аспекті.

Як зазначалося вище, процесуальна рівність закріплена законодавцем не окремою статтею, а у ст. 10 ЦПК "Змагальність сторін" та ст. 31 ЦПК

⁴ Бернхем В. Вступ до права та правової системи США / Бернхем В. – К.: Україна, 1999. – С. 88.

⁵ Більш детально про еволюцію принципу процесуальної рівності див.: Воронов А.В. Принципы гражданского процесса: прошлое, настоящее, будущее / Воронов А.В. – М.: Городец, 2009. – С. 418-448.

⁶ Нефедьев Е.А. Учебник русского гражданского судопроизводства / Нефедьев Е.А. // Гражданский процесс. Хрестоматия: учебное пособие / под ред. М.К. Треушникова. – М.: Городец, 2005. – С. 201.

⁷ Гольмстен А.Х. // Учебник русского гражданского судопроизводства (5-е изд. СПб., 1913) / Гольмстен А.Х. // Гражданский процесс. Хрестоматия: учебное пособие / под ред. М.К. Треушникова. – М.: Городец, 2005. – С. 201.

⁸ Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса / Васьковский Е.В. / под ред. и с пред. В.А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2003. – С. 99.

“Процесуальні права та обов’язки сторін”. Синтез (поєднання) змагальності та рівності в окремих положеннях цивільного процесуального законодавства України не є випадковим і свідчить про їх взаємозв’язок та взаємозалежність. Законодавча регламентація змагальності та рівності у такий спосіб притаманна цивільному процесуальному законодавству не лише України, а й інших країн. Зокрема, ст. 12 ЦПК Російської Федерації регламентує змагальність у сукупності з рівністю і має відповідну назву «Здійснення правосуддя на основі змагальності та рівноправ’я сторін». У зв’язку з таким законодавчим регулюванням принципів змагальності та рівності процесуалісти різних країн слушно стверджують, що принцип процесуальної рівності сторін безпосередньо пов’язаний з принципом змагальності⁹, а саму сутність змагального процесу нерідко розкривають саме через процесуальну рівність¹⁰.

Сукупне регулювання цивільним процесуальним законодавством змагальності та рівності стало підставою того, що деякі процесуалісти процесуальну рівність перестали виділяти як окремий принцип цивільного процесуального права і розкривають сутність рівності виключно у контексті змагальності¹¹. Втім більшість сучасних процесуалістів наполягають на тому, що принцип процесуальної рівності сторін має самостійне значення, як і принципи диспозитивності, змагальності¹².

У сучасних висновках про сутність принципу рівності зустрічається також твердження про те, що “принцип процесуальної рівності сторін закріплений у ст. 129 Конституції України”¹³.

Принцип рівності у цивільному процесі не слід абсолютно ототожнювати з однією з конституційних засад судочинства - рівністю усіх учасників судового процесу перед законом і судом, яка й закріплена у ст. 129 Конституції України. Конституційний принцип рівності перед законом і судом пов’язаний здебільшого з правом чи гарантіями на доступ до правосуддя, на справедливий суд. Принцип рівності у цивільному процесі, його реалізація пов’язані з досягненням завдань та мети цивільного судочинства, закріплених у ст. 4 ЦПК України, – справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд справ, захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що може бути досягнуто виключно за умов надання рівних прав юридично заінтересованим суб’єктам цивільного процесу.

Безумовно, конституційне положення про рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом є базовим для принципу рівності та інших принципів у цивільному процесі, але, зважаючи на положення ЦПК України (ч. 2 ст. 10, ст. 31 ЦПК), які містять регламентацію принципу рівності, права, закріп-

⁹ *Гражданский процесс: учебник* / под ред. М.К. Треушникова. – М.: Статут, 2014. – С. 97.

¹⁰ *Якушин С.Ю.* Общее и особенное в психологии уголовного, гражданского и арбитражного процессов / С.Ю. Якушин // *Актуальные проблемы гражданского права и процесса: сб. мат. междунар. научно-практ. конференции. Вып. 1* / отв. ред. Д.Х. Валеев, М.Ю. Челышев. – М.: Статут, 2006. – С. 437.

¹¹ *Цивільний процес України: Підручник* / за ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонові, Н.Ю. Голубової. – К.: Істина, 2011. – С. 35-36.

¹² *Сахнова Т.В.* Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Сахнова Т.В. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – С. 107; *Курс гражданского процесса: підручник* / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – С. 202.

¹³ *Цивільний процес України: підручник*: [за заг. ред. М.М. Ясинка]. – К.: Алерта, 2014. – С. 86.

лені у них, конкретизують безпосередньо процес доказування та розпорядження позовом у цивільному судочинстві. Таким чином, принцип рівності у цивільному процесі є основою для здійснення цивільного судочинства та досягнення його завдань, а вказане конституційне положення – основа для будь-якого процесу – цивільного, господарського, кримінального, адміністративного.

У наукових публікаціях, навчальних посібниках висновки авторів про зміст рівності у доказуванні зводяться в основному до констатації положень цивільного процесуального законодавства, які встановлюють права осіб, які беруть участь у справі, у процесі доказування, уточнюючи при цьому, що ці права є рівними. Видається, що цього недостатньо для виявлення ролі та значення рівності в процесі доказування у цивільних справах.

Юридична природа цивільних процесуальних правовідносин, окрім інших ознак, характеризується й тим, що кожна із сторін у цивільному процесі прагне до отримання прийняттого для себе рішення, для чого вживаються усі передбачені законом заходи, спрямовані на наповнення справи такими доказами, які б обґрунтували вимоги та (або) заперечення. Спір, який належить вирішити суду, виник внаслідок дії чи бездіяльності сторін процесу, отже, саме ці суб'єкти є основними носіями інформації про факти та обставини, що передували пред'явленню позову до суду, тому надання сторонам рівних прав у процесі доказування є не лише однією з гарантій встановлення фактів та обставин, а й вирішення справи по суті. І хоча у поглядах на сутність процесуальної рівності у доказуванні теоретики, як правило, виділяють сторони, рівні можливості у процесі доказування, надані законом не лише сторонам, а й третім особам, заявникам та заінтересованим особам у справах окремого та наказного проваджень. Представники, діючи в процесі від імені сторін або заявників, третіх осіб, також мають рівні процесуальні права у доказуванні. Рівність у процесуальних правах, пов'язаних з доказуванням, поширюється й на органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Правосуб'єктність усіх перерахованих учасників процесу, які відповідно до ст. 26 ЦПК України є особами, які беруть участь у справі, зумовлює й рівність у процесі доказування. Тому законодавцем у ч. 2 ст. 10 ЦПК України вказано, що сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості.

Таким чином, загальноприйняте “рівність сторін”, а сторонами у цивільному процесі є виключно позивач та відповідач (ч. 1 ст. 30 ЦПК України) у справах позовного провадження, є досить умовним. Втім юридична природа справ, що розглядаються та вирішуються судами в порядку позовного провадження, яке побудоване на змагальності у зв'язку з наявністю спору про право та сторін з протилежними інтересами, відповідною змагальному процесу роллю суду в процесі доказування, зумовлює необхідність вказати на те, що саме в позовному провадженні принцип процесуальної рівності має особливе значення та особливу специфіку реалізації.

Видається, що виділення лише сторін як суб'єктів, які мають рівні права у процесі доказування, зумовлено також назвою ст. 10 ЦПК України “Змагальність сторін”. Як зазначалося, змагальні права надані законодавцем не лише сторонам, а й третім особам, іншим особам, які беруть участь у справі, що

підтверджується ст. 27 та іншими ЦПК України, самій специфіці цивільного процесуального доказування. Таким чином, назва ст. 10 ЦПК України знаходиться у певному дисонансі як із ч. 2 цієї ж статті, так і з іншими, і сприяє неточним висновкам.

Рівноправ'я у процесі доказування розповсюджується не лише на справи позовного провадження, а й на справи окремого провадження. Юридична природа справ окремого провадження зумовила норму ч. 2 ст. 235 ЦПК України, згідно з якою з метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази, але це не означає, що суд є основним суб'єктом доказування у справах окремого провадження. Цивільний процесуальний закон не скасовує обов'язку заявників, інших заінтересованих осіб як головних, юридично заінтересованих у справі осіб, подавати докази в обґрунтування заяв, висновків тощо. Рівні права для заявників та заінтересованих осіб передбачені законом для дослідження доказів, подання клопотань про витребування доказів (ст. 27 ЦПК України) тощо. І хоча ч. 3 ст. 235 ЦПК передбачає розгляд справ окремого провадження за винятком положень щодо змагальності, змагальні права, якими є комплекс процесуальних прав, спрямованих на обґрунтування заявлених вимог та заперечень, реалізуються. Водночас у справах окремого провадження відсутня сутнісна природа змагального процесу, яка створюється протистоянням сторін, їх представників.

Специфічною є реалізація процесуальної рівності у справах наказного провадження. Згідно із ст. 102 ЦПК України у разі прийняття судом ухвали про відкриття наказного провадження суд у триденний строк з моменту її постановлення видає судовий наказ по суті заявлених вимог. Видача судового наказу проводиться без судового засідання і виклику стягувача та боржника для заслуховування їх пояснень. Отже, процес доказування обмежений поданням заявником необхідних доказів у обґрунтування вимог відповідно до п. 5. ч. 2 ст. 98 ЦПК України.

Рівність у процесі доказування також має бути звужена при заочному розгляді цивільних справ. Згідно із ч. 1 ст. 224 ЦПК України підставою розгляду справи заочно є неявка в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений і від імені якого не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності або якщо повідомлені їм причини неявки визнані неповажними. Заочний розгляд справ, хоча й здійснюється у загальному порядку, встановленому законом для розгляду усіх цивільних справ незалежно від виду судочинства (провадження), але фактична відсутність відповідача у залі судового засідання унеможлиблює реалізацію рівності у наданні пояснень, у дослідженні доказів тощо.

Будь-який принцип судочинства є декларативним, якщо не підкріплений відповідними законодавчими гарантіями, які визначають механізм реалізації принципу. До законодавчих гарантій забезпечення процесуальної рівності у доказуванні можна віднести рівні права у поданні доказів, їх дослідженні та доведенні перед судом їх переконливості, що включає право бути вислуханим у суді (ч. 2 ст. 10, ч. 1 ст. 27 ЦПК); у праві звернення до суду за вирішенням питань про витребування за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, доказів, про виклик свідків, призначення експертизи, залучення спеціаліста, перекладача,

особи, яка надає правову допомогу, про судові доручення щодо збирання доказів (п. 5 ч. 6 ст. 130, ст. 137 ЦПК); у можливості задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам (ч. 1 ст. 27 ЦПК) тощо.

Окрім зазначених прав, реалізації рівності у процесі доказування сприяють процесуальні обов'язки суду, встановлені цивільним процесуальним законодавством. Насамперед це роз'яснення особам, які беруть участь у справі, прав та обов'язків, попередження про наслідки вчинення або не вчинення процесуальних дій, сприяння у здійсненні прав (ч. 4 ст. 10 та ін. ЦПК); направлення повісток, повідомлень про виклик до суду, про огляд доказів за їх місцезнаходженням (ст. 74, ч. 2 ст. 140 ЦПК) тощо.

Вказані процесуальні права у сукупності з обов'язками суду є основою забезпечення рівності у процесі доказування. Неважко помітити, що усі вищезазначені норми цивільного процесуального законодавства одночасно є й гарантіями реалізації принципу змагальності, інших принципів цивільного процесу, що, знову ж таки, підтверджує взаємозалежність та взаємозумовленість принципів змагальності та рівності у цивільному судочинстві. Тому в науковій літературі слушно відзначається, що здійснення принципу змагальності та інших принципів неможливе без дії принципу рівності сторін у процесі¹⁴, що процесуальна рівність сторін – умова реалізації¹⁵, органічне доповнення принципу змагальності¹⁶.

Рівність сторін, третіх осіб у доказуванні не означає тотожності у діях, спрямованих на обґрунтування вимог чи заперечень. Наступ позивача, який ініціює відкриття провадження у суді, оборонна позиція відповідача зумовлюють й різний набір доказових дій з боку кожної сторони, різну тактику доказування. Сторонам, іншим особам, які беруть участь у справі, цивільне процесуальне законодавство надає рівні можливості у використанні засобів доказування: особистих пояснень, показань свідків, висновків експертів, письмових та речових доказів відповідно до ч. 2 ст. 57 ЦПК України, але вибір засобу чи одночасно сукупності засобів доказування лишається за стороною чи іншою особою, яка бере участь у справі, і залежить від багатьох складових.

Рівність у процесі доказування, хоча й гарантована цивільним процесуальним законодавством, на практиці може нівелюватися. Дослідники розвитку системи принципів цивільного процесуального права, їх ролі та значення у сучасному цивільному процесі відзначають, що “сторони зовсім не так рівноправні, як це видається з першого погляду”¹⁷. Фактори, які впливають на дійсне забезпечення рівності у цивільному процесі, різноманітні. Один з таких факторів, - наявність професійного представника лише в одній із сторін процесу.

В наукових джерелах слушно відзначається, що представник особи, яка бере участь у справі, незважаючи на відсутність матеріальної заінтересованості в

¹⁴ Сахнова Т.В. Цит. праця. – С. 87.

¹⁵ Цивільний процес України: Підручник / за ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонов, Н.Ю. Годубевої. – К.: Істина, 2011. – С. 36.

¹⁶ Коваленко А.Г. Институт доказывания в гражданском и арбитражном судопроизводстве / Коваленко А.Г. – М.: НОРМА, 2002. – С. 104.

¹⁷ Воронов А.В. Принципы гражданского процесса : прошлое, настоящее, будущее / Воронов А.В. - М: Городец, 2009. – С. 417.

результаті процесу, функційно посідає головне становище серед інших учасників судочинства. Дії або бездіяльність, які ним здійснюються, здатні кардинально вплинути на наслідки процесу в конкретній справі. Окрім того, представники часто є єдиними, за винятком суду, суб'єктами цивільного процесу, які обізнані щодо змісту норм матеріального і процесуального права, належних до застосування по справі¹⁸.

Незалежно від причин діяльності сторони чи третьої особи у суді без професійного представника практики наголошують, що це призводить до порушення принципу рівності сторін, а дисбаланс змагальності та рівності сторін може призвести як до порушення прав учасників процесу, так і до порушення конституційного принципу доступності судового захисту¹⁹.

Акцентується увага на тому, що за діяльності у суді без представника немає фактичної рівності між сторонами у позовах громадян до юридичних осіб, звільнених за ініціативою адміністрації, про поновлення на роботі та оплаті вимушеного прогулу, за позовами вкладників до банків про повернення вкладів та виплати процентів за вкладами тощо, оскільки можливості юридичної особи, абсолютно очевидно, більші за можливості громадян²⁰. Схожі проблеми простежуються і у справах, провадження у яких відкрито за ініціативою органів чи осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб і відсутністю представника з боку відповідача.

Таким чином, реальна рівність у процесі доказування, а отже, змагальність, у вказаних випадках можливі лише за умов дії сторін, третіх осіб у суді через професійних представників.

У зв'язку з розбіжностями між законодавчим регулюванням принципу рівності та його безпосередньою реалізацією в суді процесуалісти обґрунтовано наголошують на тому, що не можна ототожнювати процесуальну (юридичну) рівноправність сторін з фактичною. Якщо, наприклад, одна сторона реалізує надане їй законом право на участь у справі через адвоката або іншого судового представника, а інша сторона відмовляється від цього за матеріальними чи іншими міркуваннями, то наявність адвоката у однієї сторони та відсутність його в іншій не можна розцінювати як порушення принципу процесуальної рівноправності сторін. В обґрунтування даної точки зору автор наводить частину виступу В. Хабшайда на Міжнародному конгресі з процесуального права у м. Гент у 1977 р.: "Світ, у якому ми живемо, завжди був і буде недосконалим. Тому нам ніколи не вдасться створити таке правосуддя, рішення якого б відповідали матеріальній істині. Але те, що ми в змозі зробити, так це гарантувати кожному громадянину, що у суді з ним будуть поводитися, поважаючи його гідність і по справедливості, і що з обома сторонами будуть поводитися як з юри-

¹⁸ Юдин А.В. Проблемы гражданской процессуальной ответственности представителя лица, участвующего в деле / А.В. Юдин // Тенденции развития гражданского процессуального права России: сб. науч. статей. – СПб.: Изд - во «Юридический центр Пресс», 2008. – С. 487.

¹⁹ Решетникова И.В. Доказательственное право Англии и США / Решетникова И.В. – М., 1999. – С. 18.

²⁰ Жуйков В.М. Проблемы гражданского процессуального права / Жуйков В.М. – М.: Городец-Издат, 2001. – С. 18.

дично рівними особами. В них повинні бути рівні можливості й рівні шанси. В процесі має панувати принцип “рівності озброєнь”²¹.

Видається, що це логічно, проте прагнути до досягнення максимально можливої рівності у цивільному процесі необхідно. Сукупність законодавчих гарантій, які забезпечують реалізацію принципу рівності, є достатньою. Суд, виходячи з конституційних положень про змагальність (ст. 129 Конституції України), про сприяння всебічному і повному з’ясуванню обставин справи (ч. 4 ст. 10 ЦПК), повинен створювати усі необхідні умови для рівноправності у реалізації прав, а також вживати заходів, спрямованих на уникнення переваг однієї сторони перед іншою у процесі доказування.

Отже, досягнення мети процесу доказування неможливе без відповідних засобів та методів. Процесуальна рівність – найважливіший фактор, невід’ємний елемент змагального процесу. Рівність у доказуванні, гарантована законодавством, – це один з проявів справедливого судочинства. Правові способи гарантії рівності запобігають дискримінації однієї сторони та наданню привілеїв іншій.

Загальноприйнята конструкція «рівність сторін», а сторонами у цивільному процесі є виключно позивач та відповідач (ч. 1 ст. 30 ЦПК України) у справах позовного провадження, є достатньо умовною. Рівні права у процесі доказування надані цивільним процесуальним законодавством усім особам, які беруть участь у справі, що впливає із ст. 27, 31 та інших ЦПК України з відповідною специфікою, яка обумовлена як процесуальним становищем кожної особи, що бере участь у справі, так і видом судочинства (провадження), в порядку якого розглядається справа.

Законодавчими гарантіями, які забезпечують механізм реалізації рівності у процесі доказуванні, є комплекс процесуальних прав, зокрема: право подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості, що включає право бути вислуханим у суді (ч. 2 ст. 10, ч. 1 ст. 27 ЦПК); право звернення до суду за вирішенням питань про витребування за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, доказів, про виклик свідків, призначення експертизи, залучення спеціаліста, перекладача, особи, яка надає правову допомогу, про судові доручення щодо збирання доказів (п. 5 ч. 6 ст. 130, ст. 137 ЦПК); право задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам (ч. 1 ст. 27 ЦПК) тощо.

Окрім вказаних прав, реалізації рівності у процесі доказування сприяють процесуальні обов’язки суду, встановлені цивільним процесуальним законодавством. Насамперед це роз’яснення особам, які беруть участь у справі, прав та обов’язків, попередження про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій, сприяння у здійсненні прав (ч. 4 ст. 10 та ін. ЦПК); направлення повісток, повідомлень про виклик до суду, про огляд доказів за їх місцезнаходженням (ст. 74, ч. 2 ст. 140 ЦПК) тощо.

Цивільне процесуальне законодавство необхідно наповнювати нормами, які б стимулювали процесуальну активність сторін у доказуванні. Недотримання

²¹ *Осокина Г. Л.* Гражданский процесс. Общая часть / Осокина Г.Л. – М.: Норма, 2010. – С. 160; *Коршунов Н.М.* Доступность судебной защиты и эффективность защиты гражданских прав муниципальных образований, Н.М. Коршунов, И.Ю. Аккуратова // Проблемы доступности и эффективности правосудия в арбитражном и гражданском судопроизводстве. – С. 291.

судом положень закону, якими гарантується процесуальна рівність, має розцінюватися виключно як порушення процесуального закону.

УДК 346.1

Перспектива запровадження проміжних та часткових рішень у господарському процесі України

Є. А. Таликін,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри господарського права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Досліджено інститут рішення в господарському процесі. Аналізується потенціал оптимізації судових рішень шляхом запровадження нетрадиційних видів – проміжних та часткових рішень. Пропонується модель правового регулювання проміжних та часткових рішень у господарському процесі України.

Ключові слова: *судове рішення, проміжне рішення, часткове рішення, господарське судочинство.*

Талыкин Е.А. Перспектива реализации промежуточных и частичных решений в хозяйственном процессе Украины

Исследован институт судебного решения в хозяйственном процессе. Анализируется потенциал оптимизации судебных решений путем введения нетрадиционных видов – промежуточных и частичных решений. Предлагается модель правового регулирования промежуточных и частичных решений.

Ключевые слова: *судебное решение, промежуточное решение, частичное решение, оптимизация хозяйственного судопроизводства.*

Talykin Evgen. Prospect of implementation of intermediate and partial decisions in economic process of Ukraine

Article is devoted to research of institute of the judgment in economic process. Potential of optimization of the judgment due to introduction of nonconventional types – intermediate and partial decisions is analyzed. The model of legal regulation of intermediate and partial decisions is offered.

Key words: *judgment, intermediate decision, partial decision, optimization of economic legal proceedings.*

Одним із основних інститутів господарського процесу є судове рішення. Серед науковців проблеми вирішення справи та судових актів у господарському процесі викликають інтерес, про що свідчить наявність двох недавніх дисертаційних досліджень: О. В. Кота «Судові акти в господарському процесі» та В. В. Григор'євої «Правовий режим судового рішення у господарському процесі». Не обходять увагою ці питання і вчені в інших процесуальних науках, серед яких варто відзначити праці М. А. Гурвича, Г. В. Воронкова, С. К. Загайнової, Н. Б. Зейдера, І. М. Зайцева, А. Ф. Изваріної, О. В. Кудрявцевої, К. О. Лебідя, А. О. Латкіна, Г. М. Мінасян, Л. А. Пахомової, І. В. Уткіної, Д. М. Чечота, Г. В. Фазикош, О. М. Шиманович та ін. Водночас інститут рішення господарського суду містить значний потенціал оптимізації господарського судочинства.